

Pojawy sępa płowego *Gyps fulvus* w Wielkopolsce w kontekście jego występowania w Polsce i krajach ościennych

Michał Radziszewski

Abstrakt. W pracy dokonano przeglądu i podsumowania danych o pojawach sępa płowego *Gyps fulvus* w Wielkopolsce. Opisano szczegółowo okoliczności ostatniego stwierdzenia tego gatunku w regionie w roku 2012. Podsumowano również informacje na temat występowania sępa płowego w Polsce w wieku 21. i pochodzenia osobników posiadających znaczki ornitologiczne. Ponadto przedstawiono aktualne dane o stanie europejskiej populacji omawianego gatunku i jego pojawów w krajach sąsiadujących z Polską. Ustalono, iż na terenie Wielkopolski miało miejsce 5 spośród około 64 krajowych stwierdzeń sępa płowego, w tym 2 z 10 stwierdzeń osobników posiadających obrączki ornitologiczne. Po jednym stwierdzeniu zarejestrowano w wiekach 19. i 20., a 3 pozostałe odnotowano w wieku 21. Oznakowane ptaki pochodziły z Francji i Serbii.

Sightings of Griffon Vulture *Gyps fulvus* in Wielkopolska in terms of its occurrence in Poland and adjacent countries. Abstract. This work summarizes data on the sightings of Griffon Vulture *Gyps fulvus* in Wielkopolska. It provides a detailed description of the last record of this species in the region in 2012. A summary of information on the occurrence of Griffon Vulture in Poland in the 21st century and the origin of individuals with rings and other marks are also given. In addition, current data on the size of the European population of this species and its sightings in countries adjacent to Poland are presented. It has been concluded that 5 out of ca 64 sightings of Griffon Vulture in Poland took place in Wielkopolska, including 2 out of 10 records of individuals with rings. One sighting was recorded in the 19th century, another one in the 20th century, and the remaining 3 in the 21st century. The ringed birds originated from France and Serbia.

Głównym celem niniejszej pracy było ustalenie liczby pojawów sępa płowego w Wielkopolsce wraz z omówieniem poszczególnych stwierdzeń. Punktem wyjścia było zgromadzenie i skonfrontowanie wszelkich informacji na temat występowania omawianego gatunku w Polsce. Podstawowymi źródłami danych były monografie Tomiałojcia (1990), Tomiałojcia & Stawarczyka (2003), Bednorza et al. (2000), Dyrca et al. (1991), raporty Komisji Faunistycznej za lata 1986–2011 oraz artykuły i notatki opublikowane w ogólnokrajowych i regionalnych periodykach ornitologicznych. W każdym z przypadków, w których stwierdzono nieścisłości, konsultowano się bezpośrednio ze znalazcami lub obserwatorami ptaków, bądź autorami publikacji źródłowych. Część dotycząca występowaniu sępa płowego w innych krajach europejskich, została opracowana w oparciu o wyniki cenzusów tego gatunku lub sprawozdania z realizacji projektów ochronnych, opublikowane drukiem lub w formie elektronicznej, oraz raporty komisji rzadkości działających w poszczególnych krajach i doniesienia ukazujące się na popularnych portalach ornitologicznych. Część poświęcona pochodzeniu ptaków ze znacznikami ornitologicznymi stwierdzonych w Polsce, została opracowana głównie na podstawie danych uzyskanych z Krajowej Centrali Obrączkowania Ptaków. Wyniki przedstawiono, poczynając od prezentacji danych z Wielkopolski, następnie z całego kraju i w dalszej kolejności

z innych państw europejskich. W części poświęconej dyskusji, opisano przypuszczenia dotyczące pojawiania się sępa płowego w Polsce, wskazano przypadki niespójności w sposobie klasyfikacji stwierdzeń omawianego gatunku do kategorii pojawów naturalnych i nienaturalnych, i przedstawiono przesłanki, jakie należy brać pod uwagę dokonując kategoryzacji jego obserwacji.

Stwierdzenia sępa płowego w Wielkopolsce

Jedyna dotychczasowa monografia awifaunistyczna regionu – „Ptaki Wielkopolski” (Bednorz et al. 2000), obejmująca okres do roku 1996, a w przypadku niektórych gatunków do 1998, uwzględnia jedno stwierdzenie sępa płowego – z dnia 17.05.1985, w którym „znaleziono martwego młodego ptaka w gminie Pniewy” (Bednorz et al. 2000). W publikacji źródłowej (Komisja Faunistyczna 1988b), fakt ten został przedstawiony następująco: „1 juv. martwy, Pniewy (gm.), woj. poznańskie (T. Mizera). Istnieje wysokie prawdopodobieństwo pochodzenia ptaka z niewoli.” Należy stwierdzić, iż w monografii błędnie zinterpretowano zapis „Pniewy (gm.)”, który jako miejsce znalezienia ptaka wskazuje miasto Pniewy, będące jednocześnie siedzibą gminy o tej samej nazwie, a ponadto nie ustosunkowano się do informacji o prawdopodobnym nienaturalnym charakterze pojawu omawianego osobnika. Pomimo tego, można uznać, iż opinia o istnieniu prawdopodobieństwa pochodzenia ptaka z niewoli, zarówno ze względu na brak jej uzasadnienia w opracowaniu źródłowym, jak i pominięcie w pracy Tomiałojcia (1990), nie znajduje podstaw. Osobnik znaleziony w Pniewach zginął w wyniku porażenia prądem na linii przesyłowej średniego napięcia, a jego spreparowany okaz znajduje się do dnia dzisiejszego w siedzibie Nadleśnictwa Pniewy (Maciorowski et al. 2000, E. Krzyżagórski, inf. ustna).

W monografii „Ptaki Wielkopolski” nie uwzględniono obserwacji omawianego gatunku z okresu historycznego, która uprzednio została błędnie przypisana do śląskiego regionu ornitologicznego (Dyrcz et al. 1991, Tomiałojć & Stawarczyk 2003). Stwierdzenie to dotyczy rekordowego w skali Polski stada 18 sępów płowych, odnotowanego w roku 1802 na terenie powiatu sycowskiego w zaborze pruskim (niem. Kreis Gross Wartenberg). Kollibay (1906) przytoczył w swej pracy precyzyjne informacje o miejscu, w którym dokonano omawianej obserwacji: „So wurde nach Kaluza und Brahts im Jahre 1802 ein Flug von 18 Stück zwischen Domsel un Neudorf im Kreise Gross–Wartenberg beobachtet, wovon 2 erlegt worden.” pozwalające na jego zlokalizowanie pomiędzy miejscowościami Domastów (niem. Domsel) i Nowa Wieś Książęca (niem. Neudorf) w obecnym pow. kępińskim. Wskazane miejscowości leżą w obrębie wielkopolskiego regionu ornitologicznego, co wynika z założeń przyjętych zarówno w monografii „Ptaki Wielkopolski”, jak i w monografii „Ptaki Śląska” (Dyrcz et al. 1991). Na tej podstawie należy uznać, iż pierwsza obserwacja sępa płowego w Wielkopolsce miała miejsce w roku 1802. Na uwagę zasługuje przy tym fakt, iż 2 spośród 18 obserwowanych wówczas ptaków zostały zastrzelone. Brak jest jednak informacji o losie pozyskanych w ten sposób okazów.

Według notatki opublikowanej w „Gazecie Pleszewskiej” w dniu 2.08.1934, pod koniec lipca 1934 w miejscowości Żbiki, na terenie dzisiejszego pow. pleszewskiego, pojawił się sęp, który „zastrzelony przez rządcę majątku oddany został do wypchania w Pleszewie p. Ciesielskiemu” (Anonymys 1934). Brak jest jednak informacji, do jakiego gatunku należał ów sęp, jak również opisu ptaka, na podstawie którego można by wnioskować o jego przynależności gatunkowej. Także to, choć ogólnikowe w swej treści, doniesienie, nie zostało uwzględnione w monografii regionalnej.

W Muzeum Regionalnym im. Wojciechy Dutkiewicz w Rogoźnie znajduje się niedatowany okaz sępa płowego, który wcześniej, przez wiele lat był przechowywany w leśniczówce Buczyna w miejscowości Boguniewo, gm. Rogoźno, w pow. obornickim. Ustalenie miejsca jego pozyskania jest obecnie niemożliwe, lecz przypuszczalnie pochodzi on z okresu poprzedzającego drugą wojnę światową. Nie można wykluczyć, że został on zdobyty na terenie Wielkopolski, choć brak jest dowodów na poparcie takiej hipotezy. Jest to jeden z dwóch okazów sępa płowego znajdujących się na ekspozycji stałej wystawy przyrodniczej w muzeum w Rogoźnie – drugi z nich został znaleziony 2.02.2001 w miejscowości Kraśnik, gm. Recz, pow. choszczeński, w woj. zachodniopomorskim (J. Dąbrowski, inf. ustna).

Po roku 1996, w granicach regionu przyjętych w monografii „Ptaki Wielkopolski”, odnotowano 2 pojawy sępów płowych: 3.05.2003 stwierdzono 1 imm. w Gostyniu (Komisja Faunistyczna 2004), a 12.06.2005 obserwowano i sfotografowano 3 juv./imm. w miejscowości Daleszynek, gm. Kwilcz, w pow. międzychodzki (Komisja Faunistyczna 2006). Należy zwrócić uwagę na komentarz do pierwszej z tych obserwacji w opracowaniu źródłowym: „Oba sępy [omawiany osobnik z Gostynia i ptak znaleziony 2.10.2003 w miejscowości Irki, gm. Koszęcin, pow. lubliniecki, woj. śląskie – przyp.] nosiły plastikowe obrączki, co wskazuje na ich pochodzenie z programów reintrodukcji” (Komisja Faunistyczna 2004). W Krajowej Centrali Obrączkowania Ptaków brak jest danych korespondujących z obserwacją w Gostyniu (T. Mokwa, inf. listowna), a na podstawie dokumentacji przesłanej do Komisji Faunistycznej stwierdzono, iż omawiany ptak posiadał plastikową obrączkę koloru białego z czarnymi literami, której nie odczytano (T. Stawarczyk, inf. listowna). W okresie poprzedzającym to stwierdzenie, białe obrączki z dwu- lub trzyliterowym kodem literowym zakładano sępom płowym we Francji w Masywie Centralnym i w Alpach Zachodnich (<http://www.cr-birding.be/cr-EurGriffonVult.htm>). Informacja o pochodzeniu ptaka z programu reintrodukcji jest w tym przypadku nieprecyzyjna – populacje lęgowe omawianego gatunku powstały tam co prawda w wyniku reintrodukcji prowadzonej od początku lat 1980., lecz pod koniec wieku 20. na obu obszarach dochodziło już do lęgów (Terrasse et al. 2004). Stwierdzenie z Gostynia zostało zaklasyfikowane do kategorii pojawów naturalnych w Polsce, jednak przy braku ustalenia danych obrączkowania nie można stwierdzić, czy obserwowany ptak wyklął się na którymś ze wskazanych obszarów, czy był osobnikiem wsiedlonym w Alpach Zachodnich, gdzie w owym czasie w dalszym ciągu zasilano miejscową populację osobnikami pochodzącymi spoza tego terenu (Bosé et al. 2007).

W artykule opublikowanym w „Gazecie Wyborczej” w dniu 6.05.2003 (Wajrak 2003), opisującym pojaw sępa płowego w Gostyniu, obok nieuzasadnionego przypuszczenia, iż obserwacja ta dotyczyła sępa kasztanowatego *Aegypius monachus*, podana została informacja, iż po nieudanej próbie schwywania ptaka przez funkcjonariuszy straży pożarnej, miał on być widziany dwie godziny później przez funkcjonariuszy policji na jednym z kominów w Kaliszu. Doniesienie o stwierdzeniu jakiegokolwiek sępa w ostatnim z wymienionych miast nie znalazło dotychczas potwierdzenia w faktach, w związku z czym nie może zostać uznane za wiarygodne.

Po przeprowadzeniu modyfikacji granic wielkopolskiego regionu ornitologicznego w listopadzie 2011, w jego obrębie znalazły się m.in. nieuwzględniane wcześniej tereny leżące w woj. kujawsko-pomorskim. W związku z zaistniałą sytuacją, na uwagę zasługuje schwywanie immaturalnego sępa płowego w dniu 8.06.1985 w miejscowości Białe Błota w pow. bydgoskim (Komisja Faunistyczna 1988a), która to miejscowość przynależy obecnie do regionu wielkopolskiego. W dniu 13.06.1985, omawiany ptak został przekazany do ogrodu zoologicznego w Poznaniu, skąd 21.01.1992 przewieziono go do ogrodu

zoologicznego w Zamościu (A. Klijewska, inf. ustna), a stamtąd w dniu 1.09.2010 trafił do ogrodu zoologicznego w Łodzi (A. Nowicka-Sidor, inf. ustna). Do dnia dzisiejszego przebywa on w łódzkim zoo, gdzie ustalono, że jest samicą. Tworzy ona parę z samcem znalezionym w dniu 30.07.2007 w miejscowości Dębowa Góra w pow. skierniewickim, w woj. łódzkim (T. Janiszewski, inf. ustna). W chwili schwytania miała co najmniej dwa lata, a obecnie co najmniej 30 lat, z których 28 spędziła dotąd w niewoli. Po konsultacji ze znalazcą ustalono, iż ptak ten został znaleziony w stanie osłabienia, w pobliżu szkółki leśnej na terenie leśnictwa Białe Błota (S. Marks, inf. ustna), w miejscu o współrzędnych określonych na podstawie mapy satelitarnej jako N53°06'13" E17°56'08" (W. Bagiński, inf. listowna). Ponieważ miejsce to leży około 300 metrów na północ od obecnej granicy regionu, brak jest podstaw do tego, aby omawiane stwierdzenie mogło zostać przypisane do terenu Wielkopolski.

Do pojawów sępa płowego w regionie wielkopolskim należy zaliczyć stwierdzenie z dnia 6.08.2012 dokonane na łąkach zlokalizowanych na północ od skrzyżowania Noteci z Górnym Kanałem Noteckim, w miejscowości Dębinek, gm. Białe Błota, w pow. bydgoskim. Ptak, który pojawił się w tym miejscu zwrócił uwagę miejscowego rolnika swoim wyglądem i zachowaniem, chodząc za ciągnikiem koszącym trawę. Ze względu na nietypowy charakter obserwacji, osoba ta skontaktowała się z policją, która z kolei zwróciła się o udzielenie ptakowi pomocy do weterynarzy z ośrodka Animal Patrol w Kobylni. Pomimo iż ptak nie był w stanie przelecieć dłuższego dystansu i utykał na jedną nogę, uciekał na widok człowieka. Został on schwytany przez weterynarzy w nocy z 6 na 7 sierpnia, gdy spał na łące. Po przewiezieniu go do ośrodka weterynaryjnego stwierdzono, iż był wychudzony, ważył około 5 kg, lecz mimo to zachowywał się agresywnie wobec ludzi. W dniu 8 sierpnia został przewieziony do Ptasiego Azylu przy Warszawskim Ogrodzie Zoologicznym (R. Nowicka, M. Krzywdziński, inf. ustna), gdzie przebywa do dnia dzisiejszego (A. Czujkowska, inf. ustna).

Sęp płowy znaleziony w Dębinku posiada metalową obrączkę centrali Belgrad o numerze 000171, ciemnozieloną (w formularzu danych obrączkowania określoną jako „niebieska”) obrączkę z kodem S033 i znaczek skrzydłowy z literą U (nieczytelny). Według informacji udzielonych przez obrączkarza – S. Marinkovicia (inf. listowna) – jest to samiec o imieniu Uroš, który wykuł się w roku 2009. W dniu 11.08.2009 został on schwytany w złej kondycji w pobliżu miasta Rakaška, w odległości 66 km od kolonii lęgowej sępa płowego w rezerwacie Uvac w Serbii, gdzie najprawdopodobniej przyszedł na świat. Po rehabilitacji, został zaobráczkowany i wypuszczony na wolność w dniu 10.12.2009 w Uvac (w formularzu danych obrączkowania, jako miejsce obrączkowania podane zostało miejsce znalezienia ptaka). Pod koniec czerwca 2010 osobnik ten został poturbowany przez orła przedniego *Aquila chrysaetos*, w wyniku czego utracił wiele piór i mógł doznać także innych obrażeń. Od tamtego momentu przebywał nieustannie w pobliżu kolonii lęgowej i karmiska sępów w Uvac, gdzie po raz ostatni obserwowano go 2.06.2012. W okresie poprzedzającym stwierdzenie w Polsce uzyskano dla niego 28 wiadomości powrotnych. Pojaw w Polsce wiąże się z pierwszym dalekodystansowym przelotem tego osobnika. Odległość dzieląca miejsce obrączkowania od miejsca stwierdzenia wynosi 1079 km (S. Marinković, inf. listowna).

Na podstawie powyższych informacji należy przyjąć, iż do końca roku 2012, na terenie Wielkopolski miało miejsce 5 pojawów sępów płowych.

Stwierdzenia sępa płowego w Polsce

Do końca roku 2000, na terenie kraju odnotowano około 44 pojawy sępa płowego, dotyczące łącznie około 72 osobników, których pochodzenie uznano za naturalne (Komisja

Fot. 1. Sęp płowy *Gyps fulvus* schwytany w sierpniu 2012 nad Notecią w miejscowości Dębinek (© Michał Radziszewski) - Griffon Vulture *Gyps fulvus* caught in August 2012 by the Noteć River in Dębinek

Faunistyczna 2001). Pierwsze udokumentowane stwierdzenie tego gatunku, poparte zdobyciem okazu, pochodzi z roku 1797. W wiekach od 18. do 20., był on notowany odpowiednio 1, około 18 i około 25 razy (Tomiałojć & Stawarczyk 2003). Doniesienia na temat gniazdowania sępa płowego w Polsce, m.in. na Baraniej Górze koło Cieszyna w roku 1821, w Tatrach w 1848 i w Pieninach w 1914, zostały uznane przez Tomiałojcia i Stawarczyka (2003) za niedostatecznie jednoznaczne, a przez Mlíkovskýego (2005) za bezpodstawne, wobec wykazania przez niego braku dowodów lęgów tego gatunku na północ od Alp w ciągu minionych dwóch stuleci.

W latach 2001–2012, sęp płowy został zarejestrowany w Polsce 20 razy (łącznie 24 osobniki), z czego 17 stwierdzeń zostało udokumentowanych zdjęciami (podane liczby nie uwzględniają doniesienia o sfotografowaniu osobnika posiadającego metalową obrączkę w połowie października 2012 w centralnej Polsce, które nie zostało dotąd poddane weryfikacji przez Komisję Faunistyczną, www.birdwatching.pl). Za wyjątkiem roku 2004, z którego brak obserwacji, corocznie miało miejsce od 1 do 3 pojawów omawianego gatunku (Komisja Faunistyczna 2002–2012, www.komisjafaunistyczna.pl). W dwóch przypadkach obserwowano po 3 osobniki, w pozostałych natomiast pojedyncze ptaki. Dla 19 spośród wszystkich 24 sępów płowych określono szaty – były to: 4 juv., 5 juv./imm., 7 imm., 1 subad. i 2 ad. Dwa z ptaków zostały znalezione martwe (1 ♂ subad., 1 ♂ imm.), a 6 zostało schwytanych w złej kondycji (4 juv., 1 juv./imm. i 1 imm.).

W bieżącym stuleciu omawiany gatunek odnotowano na terenie 10 województw (liczba w nawiasach odzwierciedla liczbę stwierdzeń w poszczególnych województwach): małopolskiego (4), podkarpackiego (3), zachodniopomorskiego (3), opolskiego (2), mazowieckiego (2), wielkopolskiego (2), kujawsko-pomorskiego (1; dotyczy to stwierdzenia z 6.08.2012 w miejscowości Dębinek, na obszarze zaliczanym obecnie do wielkopolskiego regionu ornitologicznego), pomorskiego (1), śląskiego (1) i łódzkiego

(1). Połowa z tych stwierdzeń pochodzi z południa kraju, a pozostałe z centrum i północnego zachodu. Miesięczny rozkład obserwacji jest następujący (liczba obserwacji jest większa o 2 od liczby stwierdzeń, co wynika z faktu przebywania jednego ptaka w tym samym miejscu w woj. małopolskim na przełomie dwóch miesięcy w roku 2006 i obserwacji jednego osobnika w odstępie dwóch miesięcy w tym samym miejscu w woj. opolskim w roku 2009): I – 0, II – 1, III – 1, IV – 0, V – 5, VI – 7, VII – 3, VIII – 3, IX – 1, X – 1, XI – 0, XII – 0. Za wyjątkiem dwóch stwierdzeń z miesięcy zimowych (2.02.2001 i 27.03.2002) i jednego z początku października (2.10.2003), wszystkie pozostałe pochodzą z okresu wiosenno–letniego, od maja do września. Rozkład czasowy stwierdzeń w wieku 21., ze szczytem przypadającym na czerwiec, przewaga obserwacji pojedynczych osobników oraz dominujący udział ptaków młodocianych i niedojrzałych, odpowiadają charakterowi pojawów sępa płowego w poprzednim okresie (Tomiałojć & Stawarczyk 2003).

Zgodnie z przytoczonymi powyżej informacjami, do końca roku 2012 na terenie Polski odnotowano około 64 pojawy sępa płowego, dotyczące łącznie około 94 osobników.

Pochodzenie sępów płowych odnotowanych w Polsce

Na większości obszaru występowania dorosłe osobniki sępa płowego są w mniejszym lub większym stopniu osiadłe, podczas gdy większość ptaków młodocianych i niedojrzałych podejmuje wędrówki (Ferguson–Lees & Christie 2001). Ustalenie pochodzenia sępów płowych zarejestrowanych dotychczas na terenie kraju było możliwe w przypadku 10 osobników posiadających znaczki ornitologiczne, z których 2 zostały odnotowane w regionie wielkopolskim, a stwierdzenie 1 z pozostałych zaklasyfikowano do kategorii pojawów nienaturalnych, w związku z czym pominięto je we wcześniejszej części niniejszej pracy. W kolejności chronologicznej, były to następujące stwierdzenia:

1) 5.06.1996 – 1 ad. z metalową obrączką centrali Paryż, nr TY 0793, znaleziony w okolicach miejscowości Żeleźnica, gm. Przedbórz, pow. radomskiego, woj. łódzkie, w stanie skrajnego wyczerpania; po przewiezieniu do weterynarza padł. Ptak ten został obrączkowany jako samiec w 5. kalendarzowym roku życia w dniu 29.10.1984, w Saint Pierre Des Tripiers, w departamencie Lozère, w Masywie Centralnym we Francji, w odległości 1456 km od miejsca stwierdzenia (Polak 1997, Krajowa Centrala Obrączkowania Ptaków, M. Polak, inf. listowna).

2) 26 i 27.06.1998 – 1 imm. z żółtą obrączką plastikową z kodem OVR, obserwowany w miejscowości Ciekocino, gm. Choczewo, a następnie w dniach 5 lub 6–8.07.1998 w miejscowości Gniewino (gm.), pow. wejherowski, woj. pomorskie, gdzie ostatecznie został schwyty, a stamtąd przewieziony do Stacji Ornitologicznej w Gdańsku–Górkach Wschodnich. Do dnia 20.08.1998 przebywał w Gdańsku. Następnie przekazano go do ogrodu zoologicznego w Warszawie, skąd ostatecznie przetransportowano go do Austrii. Ptak ten został uprzednio schwyty w stanie wyczerpania w lutym 1998 w kantonie Thurgau w Szwajcarii, skąd przewieziono go do Salzburga w Austrii, gdzie w dniu 27.05.1998 założono mu obrączkę, mikrochip i radionadajnik i wypuszczono na wolność (wiek: ptak lotny, płeć: nieznana). Około 21.06.1998 sygnał radiowy został utracony. Odległość pomiędzy miejscem obrączkowania a miejscowością Ciekocino wyniosła 839 km (Komisja Faunistyczna 2000, Krajowa Centrala Obrączkowania Ptaków, Kruszewicz 2010, W. Kania, A. Sikora, inf. listowna).

3) 2.02.2001 – 1 subad. z metalową obrączką centrali Paryż, nr TY 2532, i kolorową obrączką plastikową z kodem AFA, znaleziony martwy w miejscowości Kraśnik, gm. Recz,

pow. choszczeński, woj. zachodniopomorskie. Spreparowany okaz znajduje się do dnia dzisiejszego w Muzeum Regionalnym w Rogoźnie. Osobnik ten został zaobrączkowany jako samiec po 3. kalendarzowym roku życia i wypuszczony w ramach programu reintrodukcji w dniu 16.11.1999 w miejscowości Chamaloc koło Die, w departamencie Drôme, w regionie Diois w Alpach Zachodnich we Francji, w odległości 1196 km od miejsca stwierdzenia (Komisja Faunistyczna 2002, Krajowa Centrala Obrączkowania Ptaków, T. Mizera, inf. listowna, J. Dąbrowski, inf. ustna).

4) 3.05.2003 – 1 imm. z białą obrączką plastikową z czarnym kodem literowym, obserwowany w Gostyniu (pow.), woj. wielkopolskie (Komisja Faunistyczna 2004, T. Mizera, T. Stawarczyk, inf. listowna). Według hipotezy przyjętej uprzednio w niniejszej pracy, ptak ten pochodził z populacji zasiedlającej Masyw Centralny lub Alpy Zachodnie we Francji. Mógł on wykluc się na wolności, na którymś z tych obszarów, bądź zostać wsiedlony w Alpach Zachodnich w ramach reintrodukcji.

5) 20–23.08.2003 – 1 juv. z metalową obrączką centrali Zagrzeb, nr UA 0197, zieloną obrączką plastikową z kodem CEF i białym znacznikiem skrzydłowym z kodem GO, obserwowany, a następnie schwytyany w miejscowości Sarbsk, gm. Wicko, pow. lęborski, woj. pomorskie. W dniu 25.08.2003 został przewieziony do Ptasiego Azylu przy Warszawskim Ogrodzie Zoologicznym, a po rehabilitacji przetransportowany do Chorwacji. Został zaobrączkowany jako pisklę (płeć nieznaną) w dniu 12.05.2003 w kolonii lęgowej na wyspie Cres w Chorwacji, w odległości 1109 km od miejsca stwierdzenia (Cieśla–Nobis 2006, Kruszewicz 2010, Krajowa Centrala Obrączkowania Ptaków, B. Kotlarz, inf. listowna).

6) 2.10.2003 – 1 ♀ juv. z metalową obrączką centrali Zagrzeb, nr UA 0194, i zieloną obrączką plastikową CEU, znaleziona w miejscowości Irki, gm. Koszęcin, pow. lubliniecki, woj. śląskie. W dniu 10.03.2004 trafiła do Śląskiego Ogrodu Zoologicznego w Chorzwie, skąd 13.10.2007 przekazano ją do Schroniska dla Dzikich Zwierząt w Mikołowie, gdzie przebywa do dziś. Została zaobrączkowana jako pisklę w dniu 12.05.2003 w kolonii lęgowej na wyspie Cres w Chorwacji, w odległości 710 km od miejsca stwierdzenia (Cieśla–Nobis 2006, Krajowa Centrala Obrączkowania Ptaków, S. Cieśla–Nobis, J. Wąsiński, inf. ustna). Informacja o pochodzeniu ptaka z programu reintrodukcji (Komisja Faunistyczna 2004), jest w tym kontekście nieuzasadniona.

7) 26.05.2006 – 1 ♂ imm. z metalową obrączką centrali Madryt, nr 1103901, i żółtą obrączką plastikową z kodem 4CA, znaleziony martwy w miejscowości Kondrajec Pański, gm. Głinojeck, pow. ciechanowski, woj. mazowieckie, gdzie był wcześniej obserwowany przez kilka dni. Spreparowany okaz znajduje się w prywatnej kolekcji Andrzeja Pająka w miejscowości Orzesze w woj. śląskim. Osobnik ten został zaobrączkowany jako pisklę w gnieździe w dniu 15.05.2004, w Canion de Valdecasuar, koło miejscowości Valdevacas de Montejo, w prowincji Segovia w Hiszpanii, w miejscu odległym o 2178 km od miejsca stwierdzenia (Komisja Faunistyczna 2006, Betleja et al. 2006, Krajowa Centrala Obrączkowania Ptaków, J. Betleja, inf. listowna).

8) 17 lub 18.07.2008 – 1 ♀ juv. z metalową obrączką centrali Zagrzeb, nr UA 2264, i zieloną obrączką plastikową CFN, schwytała w Czarnej Roli, gm. Jedlińsk, pow. radomski, woj. mazowieckie, przewieziona do Ptasiego Azylu przy Warszawskim Ogrodzie Zoologicznym, gdzie przebywała w okresie 18.07–6.11.2008. Została zaobrączkowana jako pisklę w dniu 14.05.2008 w kolonii lęgowej na wyspie Cres w Chorwacji, dokąd przetransportowano ją samolotem po zakończeniu rehabilitacji. Miejsce obrączkowania znajduje się w odległości 875 km od miejsca stwierdzenia (Komisja Faunistyczna 2009, Kruszewicz 2010, Krajowa Centrala Obrączkowania Ptaków).

9) 24–29.07.2011 – 1 ♀ imm. (4. rok) z żółtą obrączką plastikową z kodem K06 i żółtymi znaczkami skrzydłowymi z tym samym kodem, obserwowana w miejscowości Dąbrowica, gm. Szczucin, pow. dąbrowski, woj. małopolskie; pojaw uznany za nienaturalny (Komisja Faunistyczna 2012). Osobnik ten wykuł się w roku 2008 w prowincji Albacete w Hiszpanii, w marcu 2009 został przesłany do Bułgarii, gdzie w ramach programu restytucji sępa płowego LIFE08 NAT/BG/278 wypuszczono go na wolność na obszarze Sinite Kamani Park w pobliżu miasta Sliwen w październiku 2010. W styczniu 2011 został postrzelony na terenie miasta Edirne w europejskiej części Turcji, przy granicy z Grecją, ale uratowano go i przetransportowano do Bułgarii w marcu tegoż roku. Powtórnie wypuszczono go na wolność 13.06.2011, a kolejna obserwacja miała miejsce w Polsce. Od czasu stwierdzenia w Dąbrowicy, nie obserwowany (www.greenbalkans.org). Informacja, jakoby osobnik ten dotarł do Polski lecąc przez Węgry (Komisja Faunistyczna 2012), nie znajduje potwierdzenia w przytoczonym źródle.

10) 6.08.2012 – 1 ♂ imm. (4. rok) z metalową obrączką centrali Belgrad, nr 000171, ciemnozieloną obrączką plastikową S033 i znaczkami skrzydłowymi U, znaleziony w miejscowości Dębinek, gm. Białe Błota, pow. bydgoski, woj. kujawsko-pomorskie. Ptak zaobrazkowany jako ptak w 1. kalendarzowym roku życia w dniu 10.12.2009, w rezerwacie Uvac w Serbii, w odległości 1079 od miejsca stwierdzenia (niniejszy artykuł).

Na podstawie powyższych faktów należy uznać, iż dotychczas notowano w Polsce najczęściej sępy płowe obrączkowane we Francji i na wyspie Cres w Chorwacji (po 3 stwierdzenia). Osobniki pochodzące z odtworzonych w wyniku reintrodukcji populacji z Masywu Centralnego i Alp Zachodnich we Francji podejmują migrację w kierunku południowo-zachodnim, docierając do Hiszpanii, Maroka i Senegalu. Oprócz Polski, zostały one stwierdzone na Korsyce, w Austrii, Niemczech, we Włoszech, a jeden z ptaków, który wykuł się w Masywie Centralnym w roku 1998, wiosną 2000 był obserwowany w Finlandii, a następnie latem tego samego roku na Łotwie i ponownie w Masywie Centralnym w maju 2003 (Terrasse et al. 2004). Młodociane osobniki z populacji lęgowej na wyspie Cres w północnej części Adriatyku u wybrzeży Chorwacji migrują głównie w trzech kierunkach: na północny-zachód do austriackich i włoskich Alp, a następnie do Francji i Hiszpanii; na południowy zachód do południowych Włoch; na południowy-wschód do Bułgarii, Grecji i Turcji, do Izraela, a najdalej stwierdzono je w Czadzie (Susic & Pavokovic 2005). Poza stwierdzeniami w Polsce, na uwagę zasługuje stwierdzenie w Szwecji w roku 2012 (http://www.artportalen.se/birds/gallery_imageinfo.asp?imageid=401149).

Stan populacji sępa płowego w Europie

Sęp płowy występuje na obszarze rozciągającym się od Półwyspu Iberyjskiego i północno-zachodniej Afryki poprzez europejskie kraje basenu Morza Śródziemnego, Bałkany, Krym, Kaukaz, Bliski Wschód i Azję Środkową, aż po Ałtaj i Himalaje (Ferguson-Lees & Christie 2001). W Europie jest on najszerzej rozprzestrzenionym i najliczniejszym spośród 4 lęgowych gatunków sępów (BirdLife International 2013). Najliczniej gniazduje w Hiszpanii, gdzie w roku 2008 wykazano 24 069 – 25 541 par lęgowych, a całą krajową populację oszacowano na 76 288 – 79 177 osobników (del Moral 2009). W tym samym roku wielkość populacji we Francji oceniono na 800–850 par (de Seynes & les coordinateurs-espèce 2009), a aktualne oceny dla Portugalii i Włoch wskazują odpowiednio na ponad 400 i około 80–90 par (<http://europeanrap-tors.org/>). W roku 2011 oszacowano, iż na Półwyspie Bałkańskim gniazduje do 500 par sępa płowego, z czego po 120 par w Chorwacji i Serbii, ponad 50 w Bułgarii,

Ryc. 1. Rozmieszczenie miejsc obrączkowania i ponownego stwierdzenia znakowanych sępów płowych *Gyps fulvus* zarejestrowanych w Polsce w latach 1996–2012 (źródło: Krajowa Centrala Obrączkowania Ptaków, www.greenbalkans.org)

Fig. 1. Distribution of ringing and recovery locations of marked Griffon Vultures *Gyps fulvus* recorded in Poland during 1996–2012 (source: Polish Ringing Centre, www.greenbalkans.org)

a pozostałe w Grecji i Macedonii (www.zgf.de, www.europeanraptors.org). W roku 2004, wielkość populacji na Półwyspie Krymskim na Ukrainie oceniono na co najmniej 78–86 osobników (Osipova 2005).

W Europie, poza lęgowiskami, omawiany gatunek występuje regularnie w Austrii i Słowenii. W pierwszym z tych krajów sępy płowe corocznie spędzają lato w obrębie Wysokich Taur, najwyższego masywu górskiego w austriackich Alpach, na terenie kraju związkowego Salzburg. Zakłada się, iż spotykane tam ptaki pochodzą z Chorwacji i północnych Włoch. Docierają tam i powracają stamtąd przelatując przez Karyntię. Poza tymi dwoma obszarami mają miejsce tylko pojedyncze obserwacje pojedynczych osobników i podlegają one weryfikacji przez austriacką Komisję Awifaunistyczną (Ranner & Khil 2011). W latach 1960. wypuszczano w Salzburgu sępy płowe wyhodowane w tamtejszym ogrodzie zoologicznym, co doprowadziło do pierwszych lęgów tego gatunku na początku lat 1980. na północnych stokach Alp (na obszarze kraju związkowego Salzburg). Introdukowana populacja liczyła maksymalnie 10–20 osobników. W roku 2002 oceniono ją na 1–4 osobniki, podczas gdy liczbę ptaków pojawiających się w okresie od maja do października w obrębie Wysokich Taur szacowano na maksymalnie 100 (Slotta-Bachmayr et al. 2005). W Słowenii sępy płowe pojawiają się corocznie podczas dyspersji ptaków z kolonii lęgowych zlokalizowanych na wyspach u wybrzeży Chorwacji, przelatując w kierunku austriackich Alp. Ptaki tego gatunku spotykane są tam niemal wyłącznie na obszarze regionów alpejskich (Mihelič et Genero 2005).

Sęp płowy został stwierdzony we wszystkich krajach basenu Morza Bałtyckiego (brak danych z Obwodu Kaliningradzkiego). Najczęściej jest on spotykany w Niemczech, gdzie w latach 1977–2009 zanotowano 125 stwierdzeń (Deutsche Seltenheitenkommission 2010). W samym wieku 21. (2001–2009), zarejestrowano tam 108 stwierdzeń, w tym 16 w krajach związkowych graniczących z Polską: Meklemburgii–Pomorzu Przednim (8), Brandenburgii (6) i Saksonii (2) (Deutsche Seltenheitenkommission 2008–2010). Gatunek ten zalatuje sporadycznie na obszar Fennoskandii – dotychczas został stwierdzony 3–krotnie w Szwecji (www.sofnet.org, www.artportalen.se) i 14–krotnie w Finlandii (Lehikoinen et al. 2009, www.tarsiger.com). Do końca roku 2012 zanotowano 4 stwierdzenia w Danii (http://www.netfugl.dk/observations.php?species_id=177&country_id=1&obs_day=&obs_month=&obs_year=&id=wp), 6 stwierdzeń w Estonii (<http://www.eoy.ee/en/node/63>), 7 stwierdzeń na Łotwie (www.ornitofaunistika.com/lvp/lvp_gypful.htm) i 3 na Litwie (raz w 1929 i dwukrotnie w 1936) (Ž. Preikša, inf. listowna). Na Białorusi został stwierdzony 4 razy, w latach 1924–1996 (Nikiforov 2001). W Czechach odnotowano go co najmniej 12 razy, w tym 5–krotnie po roku 2000 (<http://fkco.sweb.cz/akcepte.htm>, Vavřík 2004, Vavřík & Faunistická komise ČSO 2011, 2012). W 21. wieku 4 razy stwierdzono go na Słowacji (Karaska 2005, Šrank V. 2007).

Dyskusja

Wzrost liczby stwierdzeń sępa płowego i regularność jego pojawów w Polsce w wieku 21., ma niewątpliwie związek ze zwiększeniem się liczebności tego gatunku w Europie w ciągu ostatnich trzech dekad. Największy wzrost odnotowano w Hiszpanii, gdzie populacja lęgowa została oszacowana na 3 249 par w roku 1979, 8 064 par w 1989, 22 455 par w 1999 i 24 069 – 25 541 par w 2008 (Parra & Tellería 2004, del Moral 2009). W minionej dekadzie odnotowano przypadki przemieszczania się całych stad ptaków z populacji iberyjskiej w kierunku północnym i północno–wschodnim, co znalazło odzwierciedlenie w liczbie stwierdzeń w Belgii, Holandii i Niemczech. Opinia, iż 3 stwierdzenia sępa płowego w Polsce w roku 2007 były skutkiem jednego z takich nalotów (Komisja Faunistyczna 2008), wydaje się być jednak nieuzasadniona. Taką samą liczbę pojawów omawianego gatunku zarejestrowano w latach 2003 i 2011. Ponadto, krajowe obserwacje z roku 2007 poprzedziły w czasie stwierdzenia z graniczących z Polską niemieckich krajów związkowych – Brandenburgii i Saksonii – gdzie odnotowano zaledwie po jednym stwierdzeniu sępa płowego w lipcu tegoż roku (Deutsche Seltenheitenkommission 2009). W tym samym roku odnotowano natomiast 3 stwierdzenia w Czechach. Fakty te przemawiają za tym, aby upatrywać pochodzenia ptaków odnotowanych w Polsce z populacji bałkańskiej lub krymskiej.

Zastanawiające jest odnotowanie w Polsce zaledwie 2 pojawów sępa płowego w roku 2006, gdy w Niemczech zarejestrowano rekordową liczbę stwierdzeń tego gatunku – 49, dotyczących łącznie 130–150 różnych osobników. Na terenie Meklemburgii–Pomorza Przedniego dokonano wówczas 7 stwierdzeń w okresie 23.05–20.06, a szczyt liczebności przypadł tam w dniu 25.05, w którym obserwowano 71 osobników na pograniczu dzisiejszych powiatów Mecklenburgische Seenplatte i Vorpommern–Greifswald, w okolicach miejscowości Kotelow, w odległości ok. 40 km od granicy z Polską, i 30 osobników na terenie powiatu Rostock (Deutsche Seltenheitenkommission 2009). Należy zwrócić uwagę, iż w tym samym czasie w centrum Polski obserwowano, a następnie znaleziono (26.05), po raz pierwszy w historii, ptaka zaobrączkowanego w Hiszpanii. W takich okolicznościach należało spodziewać się znacznie większej liczby obserwacji sępów w roku 2006, zwłaszcza w północno–zachodniej części kraju.

Kwestią wymagającą wyjaśnienia jest to, na podstawie jakich kryteriów pojawu sępów płowych w Polsce są klasyfikowane jako naturalne. Przypadek osobnika, który w roku 2011 przyleciał do Polski z Bułgarii, i którego pojaw został uznany przez Komisję Faunistyczną za nienaturalny, poddaje w wątpliwość wcześniejsze decyzje o uznaniu za naturalne stwierdzeń ptaków pochodzących z pewnością, lub potencjalnie z programów reintrodukcji. W ramach programu realizowanego w Bułgarii od roku 2008, przewidziano wypuszczenie na wolność około 150 sępów płowych (do dnia 5.08.2012 wypuszczono 94) – ptaków pochodzących z kolonii lęgowych z Hiszpanii i Francji, które doznały kontuzji podczas pierwszego wylotu z gniazda lub nie byłyby w stanie przeżyć z powodu wygłodzenia i przeszły pomyślnie rehabilitację, oraz osobników, które przyszły na świat w ogrodach zoologicznych w Czechach, Francji, Holandii i Niemczech (www.greenbalkans.org). Analogiczna sytuacja miała miejsce w przypadku reintrodukcji sępa płowego we Francji, gdzie w latach 1981–2005, na 5 obszarach w Masywie Centralnym i Alpach Zachodnich wsiedlono łącznie około 323 osobniki (Bosé et al. 2007), a także we Włoszech, gdzie w latach 1997–2005, na Sardynii, Sycylii i 3 obszarach w kontynentalnej części kraju wsiedlono w sumie 264 ptaki (Genero 2005). Na tej podstawie, do kategorii pojawów nienaturalnych w Polsce należałoby zaklasyfikować stwierdzenie ptaka w dniu 5.06.1996 w okolicach Żeleźnicy, zaobrazkowanego 29.10.1984 (w 5. kalendarzowym roku życia) na obszarze Masywu Centralnego we Francji (gdzie wsiedlano sępy płowe w latach 1981–1986), jak również stwierdzenie osobnika znalezione go w dniu 2.02.2001 w Kraśniku, zaobrazkowanego 16.11.1999 (po 3. kalendarzowym roku życia) w miejscowości Chamaloc koło Die w Alpach Zachodnich (gdzie wsiedlano ptaki począwszy od 1999). Podobnie, za nienaturalne należałoby uznać stwierdzenie ptaka odnotowanego na przełomie czerwca i lipca 1998 w pow. wejherowskim, którego schwytano uprzednio w kantonie Thurgau w Szwajcarii w lutym tegoż roku, a następnie wypuszczono po zaobrazkowaniu 27.05.1998 w Salzburgu w Austrii. W przypadku ptaka zaobserwowanego 3.05.2003 w Gostyniu, posiadającego nieodczytaną obrączkę wskazującą na jego pochodzenie z populacji zasiedlającej Masyw Centralny lub Alpy Zachodnie we Francji, możliwe jest zarówno, iż wyklął się on na wolności, na którymś z tych obszarów, bądź został wypuszczony w Alpach Zachodnich w ramach reintrodukcji, w związku z czym należałoby uznać, iż był to ptak o niejasnym pochodzeniu.

Wśród stwierdzeń sępa płowego w Polsce, uznanych za mające charakter naturalny, znajdują się m.in. obserwacje z miesięcy zimowych (wśród nich stwierdzenie z 2.02.2001 w Kraśniku). Należy w tym przypadku zwrócić uwagę, iż istnieją przypadki, w których austriacka Komisja Awifaunistyczna zaklasyfikowała jedną obserwację z dwóch pierwszych dekad maja i jedną z drugiej dekady listopada do kategorii obserwacji ptaków o niepewnym pochodzeniu. Podstawą uzasadnienia był fakt, że obserwacje miały miejsce poza typowym okresem, w którym gatunek ten pojawia się w Europie Środkowej (Ranner & Khil 2011). Koresponduje to z faktem, iż 97% wszystkich obserwacji ze Słowenii w latach 1980–2005 pochodziło z okresu od początku maja do końca września (Miheč & Genero 2005).

Niniejsza praca powstała dzięki pomocy osób, które udzieliły autorowi cennych informacji bądź udostępniły mu trudno osiągalne publikacje. W kolejności alfabetycznej byli to: Wiesław Bagiński, Jacek Betleja, Sabina Cieśla–Nobis, Jerzy Dąbrowski, Andrzej Dyrzc, Piotr Indykiewicz, Tomasz Janiszewski, Wojciech Kania, Bogdan Kotlarz, Maciej Krzywdziński, Edwin Krzyżagórski, Tadeusz Mizera, Renata Nowicka, Saša Marinković, Eugeniusz Markiewicz, Stanisław Marks, Tomasz Mokwa, Marcin Polak, Žydrunas Preikša, Arkadiusz Sikora, Tadeusz Stawarczyk, Jacek Wąsiński, Przemysław Żurawlew. Wszystkim tym osobom autor składa serdeczne podziękowania.

Literatura

- Anonymus. 1934. W Żbikach zastrzelono sępa. *Gazeta Pleszewska*. Nr 61 (2.08.1934): 3.
- Bednorz J., Kupczyk M., Kuźniak S., Winiński A. 2000. Ptaki Wielkopolski. Monografia faunistyczna. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Bednorz J. 2000. *Gyps fulvus* (Habl., 1783) – sęp płowy. W: Bednorz J. et al. Ptaki Wielkopolski. Monografia faunistyczna: 140; Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Betleja J., Pająk A., Pagórski P. 2006. Sęp płowy *Gyps fulvus* pod Ciechanowem. *Kulon* 11: 108–109.
- BirdLife International (2013) IUCN Red List for birds. Pobrane z <http://www.birdlife.org> dnia 08/01/2013.
- Bosé M., Le Gouar P., Arthur C., Lambourdière J., Choisy J. P., Henriquet S., Lecuyer P., Richard M., Tessier C., Sarrazin F. 2007. Does sex matter in reintroduction of griffon vultures *Gyps fulvus*? *Oryx* 41(4): 503–508. doi:10.1017/S0030605307000312
- Cieśla-Nobis S. 2006. Sępy płowe nad Polską. *Ptaki Polski* 3/2006: 40.
- Del Moral, J. C. (red.). 2009. El buitre leonado en España. Población reproductora en 2008 y método de censo. SEO/BirdLife. Madrid.
- Deutsche Seltenheitenkommission. 2008. Seltene Vogelarten in Deutschland von 2001 bis 2005. *Limicola* 22: 249–339.
- Deutsche Seltenheitenkommission. 2009. Seltene Vogelarten in Deutschland von 2006 bis 2009. *Limicola* 23: 257–334.
- Deutsche Seltenheitenkommission. 2010. Seltene Vogelarten in Deutschland 2009 (mit Nachträgen 2001–2008). *Limicola* 24: 233–286.
- Dyrz A., Grabiński W., Stawarczyk T., Witkowski J. 1991. Ptaki Śląska. Monografia faunistyczna. Uniwersytet Wrocławski, Wrocław.
- Ferguson-Lees J., Christie D. A. 2001. *Raptors of the World*. Houghton Mifflin, New York: 431–435.
- Genero F. 2006. Status of the Eurasian Griffon Vulture *Gyps fulvus* in Italy in 2005. W: Houston D. C., Piper S. E. (red.). Proceedings of the International Conference on Conservation and Management of Vulture Populations. 14–16 November 2005, Thessaloniki, Greece. Natural History Museum of Crete & WWF Greece. ss. 108–115.
- Griesinger J. 1998. Juvenile dispersion and migration among Griffon Vultures *Gyps fulvus* in Spain. W: Chancellor, R.D., Meyburg B.–U., Ferrero J. J. (red.). *Holarctic Birds of Prey ADENEX–WWGBP*. ss. 613–621.
- Karaska D. 2005. 5. správa Slovenskej faunistickej komisie pre ornitológiu. *Tichodroma* 17: 117–122.
- Kollibay P. 1906. Die Vögel der Preussischen Provinz Schlesien. Wilhelm Gottlieb Korn, Breslau.
- Komisja Faunistyczna. 1988a. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w Polsce w 1985. *Not. Orn.* 29: 53–65.
- Komisja Faunistyczna. 1988b. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w Polsce w roku 1986. *Not. Orn.* 29: 135–149.
- Komisja Faunistyczna. 1997. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 1996. *Not. Orn.* 38, 4: 291–311.
- Komisja Faunistyczna. 2000. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 1998. *Not. Orn.* 41: 29–53.
- Komisja Faunistyczna. 2001. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2000. *Not. Orn.* 42: 193–214.
- Komisja Faunistyczna. 2002. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2001. *Not. Orn.* 43: 177–195.
- Komisja Faunistyczna. 2003. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2002. *Not. Orn.* 44: 195–219.
- Komisja Faunistyczna. 2004. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2003. *Not. Orn.* 45: 169–194.
- Komisja Faunistyczna. 2005. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2004. *Not. Orn.* 46: 157–178.
- Komisja Faunistyczna. 2006. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2005. *Not. Orn.* 47: 97–124

- Komisja Faunistyczna. 2007. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2006. Not. Orn. 48: 107–136.
- Komisja Faunistyczna. 2008. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2007. Not. Orn. 49: 81–115.
- Komisja Faunistyczna. 2009. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2008. Not. Orn. 50: 111–142.
- Komisja Faunistyczna. 2010. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2009. Orn. Pol. 51: 117–148.
- Komisja Faunistyczna. 2011. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2010. Orn. Pol. 52: 117–149.
- Komisja Faunistyczna. 2012. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2011. Orn. Pol. 53: 105–140.
- Kruszewicz A. G. 2010. Sępy płowe w Polsce. Ptaki Polski 4/2010: 40–41.
- Lehikoinen A., Aalto T., Nikander P.J., Normaja J., Rauste V., Velmala W. 2008. Rariteettikomitean hyväksymät vuoden 2008 harvinaisuushavainnot. Linnut vuosikirja 2008: 90–103.
- Maciorowski G., Mizera T., Ilków M., Statuch T., Kujawa D. 2000. Awifauna Sierakowskiego Parku Krajobrazowego. W: Winiecki A. (red.). Ptaki parków krajobrazowych Wielkopól. Prace Ornitol. 9: 39–67.
- Mihelič T., Genero F. 2005. Occurrence of Griffon Vulture *Gyps fulvus* in Slovenia in the period from 1980 to 2005. *Acrocephalus* 26(125): 73–79.
- Mlíkovský J. 2005. Did Griffon Vulture (*Gyps fulvus*) breed north of the Alps in the past 200 years? *Buteo* 14: 57–59.
- Nikiforov M.E. 2001. Overview of records of birds approved by Belarussian Rarities Committee in 1990–1999. *Subbuteo* 4: 25–40.
- Osipova M. 2005. Vultures on the Crimean Peninsula. w: II Workshop on the Action Plan for the Recovery and Conservation of the Vultures on the Balkan Peninsula and Adjacent Regions. 30.06.2005, Prilep, Macedonia. s. 24.
- Parra J., Tellería J. L. 2004. The increase in the Spanish population of Griffon Vulture *Gyps fulvus* during 1989–1999: effects of food and nest site availability. *Bird Conservation International* 14: 3341. doi:10.1017/S0959270904000048.
- Polak M. 1997. Pierwsze stwierdzenie sępa płowego (*Gyps fulvus*) w Krainie Gór Świętokrzyskich. *Kulon* 5: 39–44.
- Ranner, A., Khil L. 2011. Nachweise seltener und bemerkenswerter Vogelarten in Österreich 2007–2009. 6. Bericht der Avifaunistischen Kommission von BirdLife Österreich. *Egretta* 52: 13–32.
- de Seynes A. & les coordinateurs-espèce. 2009. Les oiseaux nicheurs rares et menacés en France en 2008. *Ornithos* 16 (3): 153–184.
- Slotta-Bachmayr L., Bögel R., Camina Cardenal A. 2005. The Eurasian Griffon Vulture (*Gyps fulvus*) in Europe and the Mediterranean. EGVWG, Salzburg, Austria.
- Šrank V. 2007. 7. správa Faunistickej komisie Slovenskej ornitologickej spoločnosti/BirdLife Slovensko. *Tichodroma* 19: 163–166.
- Susic G., Pavokovic G. 2005. Vulture populations: status, evolution and threats; integral protection of Eurasian Griffons in Croatia in 2005. W: II Workshop on the Action Plan for the Recovery and Conservation of the Vultures on the Balkan Peninsula and Adjacent Regions. 30.06.2005, Prilep, Macedonia. s. 7.
- Terrasse M., Sarrazin F., Choisy J.-P., Clément C., Henriquet S., Lécuyer P., Pinna J. L., Tessier C. 2004. A Success Story: The Reintroduction of Eurasian Griffon *Gyps fulvus* and Black Aegypius monachus Vultures to France. W: Chancellor, R. D., Meyburg B.-U. (red.). *Raptors Worldwide*. Proceedings of the VI World Conference on Birds of Prey and Owls, Budapest, Hungary, 18–23 May 2003. WWGBP/MME. ss. 127–145.
- Tomiałojć L. 1990. Ptaki Polski. Rozmieszczenie i liczebność. PWN, Warszawa.
- Tomiałojć L., Stawarczyk T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. PTPP „pro Natura”. Wrocław.
- Vavřík M., 2004: Zpráva Faunistické komise ČSO za rok 2003. *Zprávy ČSO* 59: 24–32.
- Vavřík M. & Faunistická komise ČSO. 2011. Zpráva Faunistické komise ČSO za rok 2010. *Sylvia* 47: 159–174.

Vavřík M., Faunistická komise ČSO. 2012. Zpráva Faunistické komise ČSO za rok 2011. Sylvia 48: 181–196.

Wajrak A. 2003. Sęp kasztanowaty na kominie w Kaliszu. Gazeta Wyborcza z dnia 6.05.2003 (źródło: <http://wyborcza.pl>).

<http://fkco.sweb.cz/akcepte.htm>
http://www.artportalen.se/birds/gallery_imageinfo.asp?imageid=401149
<http://www.birdwatching.pl>
<http://www.cr-birding.be/cr-EurGriffonVult.htm>
<http://www.eoy.ee/en/node/63>
http://www.europeanraptors.org/raptors/eurasian_griffon_vulture.html
http://www.komisjafaunistyczna.pl/kf-pl/kfw_p5_orzeczenia.htm
http://www.netfugl.dk/observations.php?species_id=177&country_id=1&obs_day=&obs_month=&obs_year=&id=wp
http://www.ornitofaunistika.com/lvp/lvp_gypful.htm
<http://www.sofnet.org/sveriges-ornitologiska-forening/raritetskatalogen/rovfaglar/gasgam/>
<http://www.tarsiger.com>
<http://www.zgf.de/?projectId=18&id=128&blogPostId=96&language=de>

Michał Radziszewski

ul. Koszalińska 18/128, 85–714 Bydgoszcz
m.radziszewski@gmail.com